

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

УДК 373.3/5.048:331.548

Василь Тугашинський, науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

На основі дослідження стану організації профорієнтаційної роботи з учнями обґрунтовується доцільність внесення змін до нормативно-правових актів з професійної орієнтації в Україні.

Ключові слова: нормативно-правова база, професійна орієнтація, професійне самовизначення учнів, профільне навчання.

Літ. 5.

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин в Україні супроводжується ускладненням проблеми зайнятості, поглибленням суперечності між потребами ринку праці та професійною спрямованістю випускників навчальних закладів. Вирішуватися ця проблема повинна ще з шкільних років шляхом створення умов для професійної орієнтації учнів.

Актуальність дослідження. Відповідно до статті 9 Закону України “Про освіту” старша школа повинна бути як правило профільною [1, 21 – 53]. Забезпечення професійного самовизначення учнів у процесі допрофільної підготовки та профільного навчання згідно з Концепцією профільного навчання учнів у старшій школі та Державним стандартом загальної середньої освіти є одним з основних завдань національної системи освіти [2].

Формулювання цілей статті та постановка завдань. Мета статті: на основі аналізу стану профорієнтаційної роботи з учнями науково обґрунтувати доцільність оновлення нормативно-правової бази професійної орієнтації.

Відповідно до мети завданнями дослідження є: аналіз нормативно-правових актів з профорієнтації та профільного навчання учнів; визначення закономірностей та сучасних тенденцій на ринку праці, що впливають на зайнятість молоді; визначення змін і доповнень, які необхідно внести до положень, що регулюють питання організації профорієнтаційної роботи.

Аналіз останніх досліджень дає підстави стверджувати, що питанням професійної орієнтації, організації профільного навчання учнів в останній час присвячено багато праць. Фундаментальні дослідження цієї проблеми в останні роки проводилися Д. Закатновим, О. Мельником, В. Сидоренком, М. Піддячим, В. Побірченко, М. Ховричем, М. Янцуром та іншими українськими вченими. Не послаблюється увага до цих питань і в дослідженнях вчених інших країн

світу. Різні аспекти організації профорієнтаційної роботи розкриваються у працях М. Зазарова, А. Киверялга, Є. Клімова, Н. Пряжнікова, С. Чистякової та ін.

Як показують наші дослідження на практиці часто організація профільного навчання, особливо на рівні місцевих органів виконавчої влади, розглядається як самоціль, а не засіб для досягнення завдань розвитку і професійного самовизначення особистості. Проте, профільне навчання тільки тоді може бути ефективним, коли учні будуть підготовлені до професійного самовизначення ще з шкільних років.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем організації професійної орієнтації учнів та працевлаштування випускників навчальних закладів України, а також вивчення аналітичних матеріалів Державної служби зайнятості показують, що у останні роки відмічається стійка тенденція зростання невідповідності між потребами ринку праці та професійними інтересами тих, хто обирає майбутню професію чи вже шукає роботу. Ринок робочої сили пропонує все більше молодих спеціалістів (юристів, економістів, бухгалтерів, менеджерів), вакансій для яких вкрай недостатньо. У той же час в багатьох регіонах України не вистачає кваліфікованих робітників для будівельної, металообробної, харчової галузей та сфери обслуговування, а також фахівців з ІТ технологій, що динамічно розвиваються. Продовжується відтік висококваліфікованих кадрів з наукоємких та високотехнологічних галузей національної економіки в сфері економіки інших країн, що не може не відобразитися на стані соціально-економічного розвитку України.

У процесі становлення ринкових відносин в Україні спостерігається закономірність: відставання змін на ринку праці від змін в структурі економіки. Разом з цим характерною є інерційність в системі підготовки кадрів.

Переважає частина випускників загальноосвітніх

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

шкіл України за основну мету ставлять вступ до будь-якого вищого навчального закладу, незважаючи на те, спеціалістів якого фаху він готує. Пріоритетність цієї мети пояснюється бажанням молоді насамперед здобути вищу освіту, а також необхідністю задовольнити свої освітні потреби та реалізувати право на вищу освіту за державні кошти. Плани щодо здобуття улюбленої професії часто відсуваються на подальший час з перспективою перекваліфікації у більш сприятливий період життя, або поєднання роботи з навчанням за обраною спеціальністю.

Недосконалість системи професійної орієнтації впливає на зростання безробіття та зумовлює розчарування молоді у життєвих перспективах, призводить до невиправданих затрат держави і сімей на навчання молоді за професіями, яких не потребує ринок праці.

Як показує системний аналіз проблеми професійної орієнтації, вона знаходиться не тільки в економічній площині: значні можливості для вирішення проблем зайнятості молоді є в організації профорієнтаційної роботи.

Організаційні засади професійної орієнтації учнів як систему нормативних вимог було визначено у 1995 році в розробленому нами Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (далі – Положенні), затвердженому спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України, Міністерства у справах молоді і спорту України від 02.06.1995 р. № 159/30/1526 [5].

Нині змінилися не тільки назва і структура центральних органів виконавчої влади, але й законодавство України та організаційні умови професійної орієнтації молоді. Але нормативно-правова база професійної орієнтації ще не зазнала значних змін.

У чинному Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, визначено завдання і функції професійної орієнтації, зміст профінформації, виокремлено елементи професійної орієнтації учнів загальноосвітніх навчальних закладів та відображено систему координації профорієнтаційної роботи. У цьому нормативно-правовому акті також визначено компетенції, яких мають набути учні на кожному етапі професійної орієнтації та виокремлено результати профорієнтаційної роботи.

Зокрема, результатом пізнавально-пошукового етапу професійної орієнтації відповідно до Положення має бути вибір напрямку продовження освіти у 8 – 9-х класах. Проте допрофільна підготовка як окремий етап у структурі загальної середньої освіти у Положенні визначена не була.

Системоутворюючим у здобутті навчальних компетентностей, необхідних для професійного самовизначення повинен бути курс “Вибір професії” у 9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів. Викладання цього курсу, а також проведення профдіагностичних обстежень особистості та індивідуальних професійних консультацій, координація профорієнтаційної роботи з учнями покладаються на практичних психологів навчальних закладів. Однак, у наслідок змін у навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладів вивчення предмета “Вибір професії” та аналогічних за змістом курсів на даний час проводиться лише у окремих школах.

Під час професійного навчання має забезпечуватися здобуття професійних компетентностей; адаптація до професійного навчального закладу і нового соціального статусу; формування професійної мобільності, готовності до продовження освіти і самоудосконалення; розвиток професійних інтересів і професійно важливих якостей; уточнення подальшої професійної перспективи. Результат цього етапу роботи – підготовлений конкурентоспроможний на ринку праці кваліфікований робітник, спеціаліст, готовий до активної професійної діяльності і переорієнтації на певну професію.

У період професійної адаптації повинні створюватися умови для професійного зростання, повноцінної реалізації особистості в професійній діяльності; відбуватися пристосування та звикання до трудового колективу, професії і нового соціального статусу.

З метою адаптації учнів до професійної діяльності необхідно проводити виробничу практику бажано саме в тому трудовому колективі, де в майбутньому передбачається працевлаштування молодого спеціаліста. За таких умов можливо стає повноцінна реалізація особистістю її потенційних можливостей у професійній діяльності

Отже, як показує проведений аналіз змісту нормативно-правового акту, в Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається визначено основні етапи профорієнтаційної роботи відповідно до структури школи, яка передбачала разом із загальноосвітньою здобуття професійної підготовки, але не мала в своїй структурі допрофільної підготовки та профільного навчання.

На час розробки і затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається лише окремі загальноосвітні навчальні заклади були профільними, ще не було експериментально обґрунтованої моделі професійної орієнтації, адаптованої до нових економічних умов та нової структури школи.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

У системі освіти України застосовувалися окремі елементи професійної орієнтації (профінформація в процесі вивчення загальноосвітніх предметів, знайомство з професійною діяльністю у сфері матеріального виробництва на уроках трудового навчання, під час екскурсій тощо), однак не було науково обґрунтованої цілісної системи профорієнтаційної роботи.

Професійна орієнтація учнів до прийняття нових нормативно-правових актів в Україні не вважалася загальношкільним завданням і покладалася в основному на вчителів трудового навчання, вчителів загальноосвітніх предметів, майстрів виробничого навчання та класних керівників, які проводили певну профінформаційну роботу, однак не могли забезпечити цілісність і належний психологічний супровід цієї роботи.

Зважаючи на зазначене, та оскільки у переважній більшості навчальних закладів не було спеціалістів з професійної орієнтації учнів, у Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається передбачено введення у штатний розклад середніх загальноосвітніх, навчально-виховних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійних навчальних закладів посади практичних психологів-профконсультантів або методистів з профорієнтації.

Аналіз кваліфікаційної характеристики практичного психолога показує, що профорієнтація учнів, на жаль, не вважається основним завданням практичного психолога. Крім того, як показують наші дослідження, один практичний психолог не може забезпечувати організацію профорієнтаційної роботи у великій школі та супровід індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня, а в штаті шкіл з малою наповнюваністю учнів посада практичного психолога відсутня.

Значну допомогу в організації профорієнтаційної роботи в школі може надавати соціальний педагог – спеціаліст з виховної роботи, покликаний створювати сприятливі умови для розвитку і соціалізації особистості, координувати впливи педагогів, батьків, учнівського колективу, соціуму на учня. Соціальний педагог повинен виконувати діагностичні, прогностичні, консультативні, захисні, профілактичні, соціально-перетворювальні та організаційні функції.

До функціональних обов'язків соціального педагога відносяться психодіагностика, соціально-психологічні дослідження учнів, педагогічних працівників, батьків, класів, груп, корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учнями, а також проведення індивідуальних консультацій та профконсультацій (включаючи бесіди з

батьками, педагогами) без проведення психодіагностичної роботи.

Специфіка роботи соціального педагога визначає необхідність співпраці з психологом, спеціалістами медико-психолого-педагогічної консультації, лікарями, шкільною медичною сестрою, спеціалістами служби у справах дітей, фахівцями центру зайнятості населення, батьками учнів та їх опікунами тощо.

Проте, соціальний педагог, як правило, охоплює профілактичною роботою лише дітей, які потребують соціального захисту, або схильні до девіантної поведінки і недостатньо підготовлений для того, щоб провести інтерпретацію психологічних та медико-фізіологічних досліджень, організувати професіографічну діяльність учнів та надати їм професійну консультацію.

Педагогічний супровід індивідуальної траєкторії учня, коригування особливостей його розвитку та поведінки до деякої міри здійснює класний керівник. Проте аналіз роботи класних керівників показує, що системи діяльності щодо супроводу індивідуального розвитку особистості в роботі класних керівників загальноосвітніх шкіл, як правило, немає.

Отже, у загальноосвітньому навчальному закладі повинен бути фахівець, який знає індивідуальні особливості розвитку учнів, орієнтується у ситуації на ринку праці, може координувати профорієнтаційну роботу, допомагати учневі визначити індивідуальну освітню траєкторію та через послідовну реалізацію проектів розкривати і розвивати свої інтереси, нахили та здібності, знайти своє місце в суспільстві та на ринку праці.

У окремих навчальних закладах розвинутих країн світу введено посади тьютора (викладача-консультанта), який є проектантом і координатором руху учня по його індивідуальній освітній траєкторії. Тьютор забезпечує координацію роботи практичним психологом, учителями та батьками, допомагає створити освітній простір, сприятливий для розвитку та соціально-професійного визначення учня.

Згідно з Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, в Україні відповідальність за організацію проведення профорієнтаційної роботи у навчальних закладах покладається на їх керівників.

Безпосередньо забезпечувати профорієнтаційну роботу у навчальних закладах повинні практичні психологи, вчителі-предметники, класні керівники, викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі, керівники гуртків, бібліотекарі,

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

методисти, медичні працівники. У штатний розклад середніх загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійних навчальних закладів повинні вводитися посади практичних психологів-профконсультантів або методистів з профорієнтації.

У деяких міжшкільних навчально-виробничих комбінатах введено посаду методиста з профорієнтації. Відповідно до Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат методист з профорієнтації організовує роботу профорієнтаційної служби комбінату; надає методичну допомогу з профорієнтації вчителям, майстрам виробничого навчання; проводить роботу по забезпеченню професійного самовизначення учнів, упередженню помилок у виборі професії; координує роботу психологічних служб з профорієнтації, профорієнтаційну роботу комбінату та шкіл.

Проте кількість методистів з профорієнтації, що працюють у навчальних закладах є не значною оскільки мережа міжшкільних навчально-виробничих комбінатів скоротилася і тепер один МНВК припадає на кілька районів. У більшості навчальних закладів немає кабінетів з професійної орієнтації.

На місцевому рівні організація роботи з профорієнтації може бути ефективною за умови створення регіональних центрів з професійної орієнтації та рад з профорієнтації, реалізації спільних профорієнтаційних заходів центру зайнятості, відділу (управління) освіти, управління праці та соціального захисту населення, відділу охорони здоров'я, а також підприємств – роботодавців та громадських організацій.

Координацію профорієнтаційної роботи на загальнодержавному рівні здійснює Міжвідомча рада з питань професійної орієнтації населення, яка є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Функціонування і розвиток системи профорієнтації на територіальному рівні повинні забезпечувати органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Однак, аналіз регіональних програм показує, що в останні п'ять років лише у кількох містах України було прийнято програми професійної орієнтації молоді.

Очевидно, необхідно внести зміни в нормативно-правові акти та систему організації профорієнтаційної роботи в Україні, насамперед, переглянути їх концептуальну основу.

Організаційні засади професійної орієнтації учнів повинні розроблятися відповідно до положень Конституції України, вимог Кодексу законів про працю України, законів України "Про

зайнятість населення", "Про освіту", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про охорону праці", "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", "Основ законодавства України про охорону здоров'я", положень конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, Концепції державної системи професійної орієнтації населення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Нормативно правова база професійної орієнтації в Україні потребує оновлення.

З метою забезпечення ефективної організації професійної орієнтації молоді в Україні насамперед необхідними є внесення змін до чинної Концепції державної системи професійної орієнтації населення, а також розроблення і затвердження нових:

- Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається на зміну, затвердженого спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України, Міністерства у справах молоді і спорту України 02.06.1995 р. № 159/30/1526.

- Типового Положення про центр професійної орієнтації;

- Положення про навчально-методичний кабінет профорієнтації.

- Штатних розписів загальноосвітніх навчальних закладів, МНВК, НМЦ, в яких необхідно визначити нормативи введення посад профконсультанта та методиста з профорієнтації.

Подальші дослідження мають розкривати педагогічні технології вирішення проблеми професійної орієнтації молоді в Україні.

1. Законодавчі акти України з питань освіти // Верховна Рада України. Комітет з питань освіти і науки: Офіц. вид. – К.: Парламентське вид. – 2004. – 404 с.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>

3. Піддячий М.І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання: монографія. – К.: Педагогічна думка, 2008, 228 с., іл.

4. Положення про професійну орієнтацію населення. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>

5. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, затверджено наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України, Міністерства у справах молоді і спорту України від 02.06.1995 р. № 159/30/1526. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>

Стаття надійшла до редакції 03.11.2012